

FARKLILAŞMA, BÜTÜNLEŞME VE BİRLİKTE YAŞAMA ÜZERİNE

On Differentiation, Integration and Living Together

Mehmet KARACA*

Özet

Dünyanın küresel köy olarak adlandırıldığı ve herkesin dijital ağlarla birbirine bağlandığı günümüzde "öteki" ile karşılaşmak ve iletişimde bulunmak her zamankinden daha kolay ve kaçınılmaz hale gelmiştir. İnsanlar arası ilişkilerde fiziki şartların ve mekânın birer engel olmaktan çıktığı günümüzde, birlikte yaşamının gerekliliği açıkça ortada olduğu halde dünyanın çeşitli yerlerinde insanlar arası farklılıklar çatışma gerekçesi olmaya devam etmektedir. Bugün, her zamankinden daha çok tehdit altında bulunan dünyayı, insanın yaşamasına uygun kılmak ve evrensel barışın egemen olmasını sağlamak için insanların, toplum ve kültürlerin farklılıklarını birer zenginlik olarak gören anlayışa ve birlikte yaşama sanatını öğrenmeye büyük bir ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışmada, söz konusu kavramlar böyle bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Farklılaşma, Bütünleşme, Birlikte Yaşama

Abstract

Meeting and communicating with the 'other' has become more easy and inescapable than ever before in nowadays in which the world is termed as global village and everybody is tied one another by digital nets. Although the necessity of living together is evidently apparent in nowadays where physical conditions and space is not an obstacle anymore, diversities between people is maintaining to be the reason of conflict all around the world. Today there is a great need of the mentality that considers diversities of people, societies and cultures as richness and of learning the art of living together to make the world which is under more threat than ever before suitable for human life and to realize the domination of universal peace. In this study the notions at stake are dealt with by such an approach.

Key Words: Differentiation, Integration, Living Together

Giriş

Günümüz dünyası nereye gidiyor? Bu soru şöyle de sorulabilir: insanlığın gidişatı ne yönde? Küresel çapta yaşanmakta olan olaylar ve değişimler bizi uluslar, kültürler ya da medeniyetler çatışmasına mı yoksa kültürler ve medeniyetler diyaloguna mı götürmektedir. Yarına dair gözlenen gelişmeler daha güvenli, daha barışçı ve daha yaşanır bir dünya mı vaat

* Yrd.Doç.Dr.Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Diyarbakır.
mehmetkaracakm@hotmail.com

etmektedir yoksa karamsar olmak için daha çok mu sebep bulunmaktadır. İnsanlığın yirmi birinci yüzyılda ulaşmış olduğu tekâmül düzeyine rağmen geleceğin dünyası konusunda kaygı taşımamızı gerektirecek bir atmosfer bulunmakta mıdır. Bu konuda kesin ve net tespitlerde bulunmak, hızlı değişim ve dönüşümlerin yaşandığı günümüz dünyasında çok kolay bir iş gibi görünmemektedir. Zira bu sahada aydınlatıcı olabilecek tespitlerde bulunma adına sadece sıradan vatandaşta değil, bilim çevresinde, bu sahada söz sahibi olması gereken sosyal bilimcilerde, hatta fütürolog (gelecekbilimci/geleceğe dair bilimsel verilere dayalı tahminlerde bulunmaya çalışan kişi) olarak sahaya çıkanlarda bile bir kafa karışıklığı yaşandığı gözlenmektedir. Öte taraftan, bu sahada söz söyleyen düşünürlerin, detaylı araştırmalara ve ayağı yere sağlam basan bilimsel verilere dayalı objektif öngörülerde bulunmaktan ziyade sıkça gönüllerinden geçeni dile getirdikleri, yani arzuladıkları atmosferi tasvir etmeye çalıştıkları gözden kaçmamaktadır.

“Medeniyetler Çatışması” başlıklı çalışmasıyla sıra dışı bir şöhrete kavuşan Huntington, o günden bu yana gündemden düşmeyecek bir tezin hararetle tartışılmasına yol açarken (Takış, 2007:7); bu teze karşı çıkışlar ve alternatif yaklaşımlar da gecikmedi. “Huntington’ın savı oldukça geniş, cesurca ve hatta hayali olduğu izlenimi uyandırmıştır” diyen Edward Said (2007:109)’e göre, söz konusu eserde uygarlıklar ve kimlikler sahip olmadıkları içeriklere dönüştürülmek suretiyle bilimsel değil ideolojik davranılmıştır. Oysa bilimsel tavır, ideolojik yaklaşımları destekleyici kanıtlar peşine düşmeyi değil insanlık yararını gözetmeyi gerektirmektedir. Bu anlamda, daha çatışmacı bir toplumda ötekinin düşmanlaşacağını söyleyen Göle, çatışmaya hizmet etmenin bilimsel bir yaklaşım olmadığını (Polat, 2000:42) ifade etmek suretiyle, bilimin çatışmaya hizmet etmemesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Ötekinin düşman olarak algılandığı bir ortamda güven duygusu buharlaşmakta, sosyal barış ve huzurdan söz etmek imkânsız hale gelmektedir. Bu açıdan farklılıkların çatışma bahanesi değil, birer zenginlik unsuru ve bir araya gelme vesilesi olarak görülmesi, dünyada huzur adacıklarının tesisi adına çok hayati bir yaklaşım olarak görünmektedir. Bu yaklaşımın güç bulması için sosyal sorumluluk bilincine sahip herkese önemli görevler düştüğü düşünülmektedir.

Bu makale, böyle bir ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Çalışmada, konu ile ilgili kavramlara açıklık kazandırma çabasından sonra, farklılıklara rağmen toplumsal bütünleşmenin ve ötekilerle barış ve güven içinde bir arada yaşamanın ne ölçüde mümkün olabileceği gerekçeleriyle ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu bir teorik çalışma olup savunulan fikirleri desteklemek amacıyla ilgili literatürden de yararlanılmıştır.

Farklılaşma

En başta belirtmek gerekir ki, insanlar arasındaki uzlaşmazlık ve çatışmaların temelinde genellikle kişiler arası farklılaşmaların (statü, beklenti, çıkar vb.ne dayalı) önemli rol oynadığı gözlenmektedir. Oysa tam anlamıyla

bir birlikteliğin de yine, tek tip görünüm arz eden benzerler arasında değil, ancak çeşitli farklılıklara sahip olan unsurlar arasında mümkün olabileceği sıkça dile getirilmektedir.

Farklılaşma kavramı ile genellikle, farklı insanlar arasında doğuştan getirilen ya da sonradan kazanılan çeşitli fiziksel ya da sosyal farklılıklardan kaynaklanan birbirinden farklı yapılar, görünümler ve davranış kalıpları sergileme durumu anlatılmaya çalışılmaktadır. Bu perspektiften bakıldığı zaman, geçmişten günümüze insanlar (bireyler, gruplar ve toplumlar) arasında kaçınılmaz olarak çeşitli farklılaşmaların ortaya çıktığı; bu yönüyle tarihin bir değişim ve dönüşümler süreci olmanın yanında aynı zamanda bir farklılaşmalar sahnesi olduğu gözlenmektedir.

“En ilkel topluluklardan günümüze kadar uzanan tüm insanlık tarihi, diğer canlılardan farklı olarak insanın, ‘üniform’ (tek tip) bir yapıda olmadığını göstermektedir. Bu ‘üniform’ olmayışın, yaş, cinsiyet, vücut yapısı, zekâ düzeyi vb. ‘tabii’ özelliklerinin yanı sıra; servet, eğitim, itibar, nesep vb. ‘sosyal’ nitelikleri de vardır” (Arslantürk ve Amman; 2009:357).

Kısaca, insanlar arasında tarih boyunca beden yapısı (cinsiyet, ten rengi, bedensel güç veya güzellik gibi), soy bağı, ekonomik imkânlar ve sosyo-kültürel avantaj ya da dezavantajlardan kaynaklanan farklılaşmalar hep var olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Doğuştan getirilen farklılıklar daha çok doğal karşılanırken; sonradan kazanılanlar, özellikle bunların adaletsiz paylaşımı genellikle insanlar arasında şikâyet konusu edilmekte ve çeşitli çatışmalara yol açabilmektedir.

“Her toplumda belirli toplumsal roller ve bu farklı rollerle ilişkilendirilen farklı gelir, saygınlık, yetke vb. ödüller vardır. Bazı roller yönetilmeyi, bazıları da yönetmeyi gerektirir... Bireyler arasında gelir farkları da bulunabilir. Her toplumda yerine getirilen farklı işlevler karşılığında farklı bir ücret baremi uygulanır. Nihayet her toplumda, bazı işlev veya roller diğerlerinden daha fazla saygınlık içerir” (Tolan, 2005: 257-258).

Görüldüğü gibi, gerek doğuştan getirilen farklılıklar, gerekse sonradan kazanılan statü ve rollere dayalı farklılıklar bireylerin toplum nezdinde farklı değerlendirmelere konu edilmelerini netice vermektedir. Aynı toplumda yaşayan bireyler arasında yaşanan bu tür farklılaşmaların benzer şekilde farklı toplumlar ve kültürler arasında da yaşanması söz konusu olmaktadır. Aynı toplumda doğup büyüyen ve büyük ölçüde benzer eğitim süreçlerinden geçen bireyler, zamanla kişilikleri ve sosyal konumları bakımından farklılaştıkları gibi, farklı toplumlar da zamanla kültürel yapıları ve uygarlık düzeyleri açısından farklılaşmaktadırlar. Öte taraftan, farklı kültürlerle ait bireyler arasında birtakım benzerliklere rastlanabilmekle birlikte, aynı toplumun üyelerine göre aralarında daha derin farklılıklar bulunduğu da muhakkaktır. Kısaca, hem aynı toplumun üyeleri arasında hem de farklı kültürler ve bu kültürlerle ait bireyler arasında geçmişten miras alınan ya da sonradan ortaya çıkan çeşitli etkenler sonucunda farklı bir kişilik, kimlik ve yapı oluşturan farklılaşmalar yaşanmaktadır.

Bütünleşme

Sosyolojik anlamda bütünleşme kavramı ile genellikle, bir toplumu oluşturan unsurlar arasındaki uyum veya ahenkli işleyiş anlatılmaya çalışılmaktadır. Başka bir deyişle bütünleşme kavramı, toplumu meydana getiren bireyler, gruplar, kurumlar ve kuruluşlar arasındaki ahenkli bütünlük, işlevsel birliktelik ya da uyumlu işleyiş olgusunun karşılığı olarak kullanılmaktadır.

“Bütünleşme süreçlerine sosyalleştirme süreçleri de denilir. Sosyalleştirme, grupla bütünleşmeyi sağlamak için ferde hedefli ve amaçlı, dış ve iç davranış örneklerinin aktarılmasını sağlayan, belli şahıslar arasındaki bir etkileşim sürecidir. Bu aktarma ile fert, içinde bulunduğu toplum ve kültürün normlarını öğrenerek o toplum ve kültürde kendisine düşen sosyal rolleri yerine getirmesini sağlayacak bilgi, görgü, beceri ve alışkanlıklara sahip olur... Fert sosyalizasyon sürecinde işbirliği, rekabet, çatışma ve uyuşma süreçlerini öğrenme ve benimseme fırsatı bulur ve toplumla bütünleşir... Sosyo-kültürel bütünleşme, aynı zamanda sosyal grubun yapı ve kurumları arasındaki fonksiyonel ilişkilerin bir bütünlük meydana getirmesi durumudur. Demek ki sosyo-kültürel bütünleşme bir sosyo-kültürel yapıya sahip toplumun parçaları arasındaki fonksiyonel ilişkinin bir bütün oluşturmasını ifade etmektedir” (Arslantürk ve Amman; 2009:349-354).

Görüldüğü gibi bütünleşme durumu, bir toplumu oluşturan ve doğal olarak birlikte yaşama gerçeği ile karşı karşıya bulunan unsurlar (birey, grup veya kültürler) arasındaki uyum ile ilgili bir gerçekliktir ve sosyal bütünleşmeyi sağlayan değer, norm, tutum, alışkanlık ve uygulamalar, genellikle bireylerin toplum tarafından sosyalleştirilmeleri süreci olan eğitim sürecinde kazandırılmaktadır. Bireyler, eğitim sürecinde içinde yaşadıkları toplumun öteki unsurlarıyla bir arada yaşamanın ve kendilerini bir bütünün parçaları olarak hissetmenin yollarını öğrendikleri gibi, öteki ya da yabancı olarak yansıtılan diğer kültürlerle aralarına mesafe koymayı ve onları kendilerinden farklı olarak görmeyi, hatta dışlamayı da öğrenirler. Sosyalleşme sürecinde edinilen ötekileştirme tutumu, olumsuz tarihi tecrübelerin aktarımı ile pekiştirilince iyiden iyiye derinleşmekte hatta düşmanlıkların üretilmesinde en kullanışlı araç haline gelebilmektedir.

“Çoğunlukla, grubumuzdan edindiğimiz fikirleri, tutkuları, duygu ve düşünceleri, kaynağı bizden başka bir yerde olamazmışçasına, doğrudan kendimize atfederiz. Bizi kuşatan çevreyle öylesine bütünleşmiş, etrafımızdakilerle öyle huşu içinde birleşmişizdir ki, artık kendimizi diğerlerinden ayırt etmekte güçlük çekeriz” (Halbwachs, 2007:144).

Kısaca, toplumsal yapıyı güçlendirmek amacıyla adeta bir harç olarak oluşturulmaya çalışılan sosyal bütünleşme çabalarının, aynı bütünün parçaları arasındaki uyumu arttırmanın yanında farklı olanlarla aradaki uçurumu derinleştirme, sosyal mesafeyi iyice açma ve cephe oluşturma riski de her zaman için söz konusu olabilmektedir. Ancak ötekileştirmenin yaygın bir hastalık halini almaya başlaması durumunda aynı toplumun üyeleri arasında da çeşitli farklılıklara dayalı ayrışma, yabancılaşma ve çatışmaların kaçınılmaz

hale gelebileceği göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla bütünleşmeyi sağlama gayretiyle sürekli olarak farklılıkları ön plana çıkarmak yerine, asgari müştereklere vurgu yapmanın ve mümkün olduğu kadar geniş bir birliktelik alanına denk düşen kuşatıcı bir birlikte yaşama kültürünü oluşturmaya çalışmanın daha sağlıklı bir bütünleşme çabası olacağı söylenebilir.

Çatışma

Kısaca amaç veya çıkar farklılaşmasından kaynaklanan karşı karşıya gelme durumu, şeklinde ifade edilebilecek olan çatışma kavramı, genellikle en az iki taraf arasında vuku bulan uyuşmazlık halini anlatmak için kullanılmaktadır. Bu uyuşmazlık hali, pasif uzlaşmazlık şeklinde cereyan edebileceği gibi, yıkıcı, tahrip edici şiddet kullanımını içeren boyutlarda da olabilir.

Arslantürk ve Amman (2009:344)'ın belirttikleri gibi, çatışma sürecinde, çatışan tarafların amaç farklılığı ve uzlaşmazlığı çok açıktır ve çatışma durumu üç şekilde cereyan etmektedir; sözlü çatışma, şiddetin kullanılmadığı fiili durum (grev tehdidi gibi) ve şiddetin kullanıldığı aşama (yaralama, bombalama, kundaklama gibi).

İnsanlar arasında çeşitli sebeplerden dolayı doğabilecek olan uzlaşmazlık ve çatışma durumu, farklı boyutlarıyla sosyal bilimlere de sıkça konu edilmektedir. Tarih bilimi büyük ölçüde savaşlar tarihinden oluştuğu gibi, sosyoloji biliminde de çatışma olgusu değişik yönleriyle incelenmiş; bu alanda kalem oynatan kimi düşünürler tarafından çatışma, sosyal değişimin temel dinamikleri arasında gösterilmiştir. Bu konuda en çok ses getiren ve etkileri günümüze kadar süren teorisyenlerin başında Marx gelmektedir.

“Bilindiği üzere Marx, tarihi materyalizm ile sosyal yapıyı şekillendiren amilin iktisadi ilişkiler olduğunu ileri sürmüştü; diyalektik metodu ile de her yapının kendi zıddını bünyesinde barındırdığını ve bu zıtların gelişmesi ile ortaya çıkacak ‘çatışma’nın yeni bir sentezi meydana getireceğini -başka bir deyişle, sosyal değişimin ‘motor’unun sürekli bir ‘çatışma’ olduğunu- iddia etmiştir... Çatışma teorileri, toplumun organik bir bütün değil, bir ‘süreç’ olduğunu, sosyal değişimin kaynağı olan çatışma unsurunun, mevcut yapının bünyesinde tabii olarak bulunduğunu; bu yüzden çatışmanın kaçınılmaz ve fonksiyonel bir olgu olduğunu ileri sürerler” (Arslantürk ve Amman, 2009:371).

Farklılaşmanın Kaynağı

Tarih boyunca insanlar ve toplumlar arasında gözlene gelen ve kaçınılmaz kabul edilen farklılaşma, çeşitli sebeplere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Farklılaşma sonucunu doğuran faktörler, yaş, cinsiyet gibi biyolojik çeşitlilikten, ilkelerde görülen basit işbölümüne; üretim, tüketim ilişkilerinden, devletin ortaya çıkması ile iyice belirginleşen iktidar olgusuna; şans faktöründen, modern ve postmodern dönemlerin sunduğu hayat koşullarına, çok geniş bir yelpazede çıkabilmektedir karşımıza.

“Üretim ilişkilerine, tarihsel ve toplumsal koşullara, kültürel sistemlere bağlı olarak, toplumlar farklı çıkar ve çatışma bloklarında yer alırlar... toplumlar varlıklarını sürdürmek için hep ‘öteki’ni üretmiş, kimliklerini ‘öteki’nin karşıtlığı ile sürdürmüşlerdir... en ilkel toplumlarda bile toprak, ganimet, köle ele geçirmek için ‘öteki’ üretilmiştir... tarihte toplumlar arası ilk farklılaşmalar bazı toplumların yerleşik tarıma geçmeleriyle gerçekleşmiştir” (Kaçmazoğlu, 2002:216-218).

Anlaşılabileceği üzere, bireyler, toplumlar ve kültürler arasında çok çeşitli faktörlere dayalı olarak ve değişik biçimlerde ortaya çıkan farklılaşmalar yaşanmaktadır. Meydana gelen farklılaşmalar söz konusu unsurlar arasında sadece bir nitelik farkı oluşturmakla kalmamakta, çoğu kez ortaya çıkan farklılaşma bir derece farkını da yani hiyerarşik bir tabakalaşmayı da beraberinde getirmektedir. Arslantürk ve Amman (2009:362)’ın da ifade ettikleri gibi, toplumu oluşturan fertler arasındaki eşitsizliklerin yol açtığı farklılaşmalar, “hiyerarşi”lerin ortaya çıkmasına neden olmakta; bu durum, sosyal tabakalaşma olgusunu meydana getirmektedir.

Bu noktada üzerinde durulması gereken bir başka problem de damgalama gerçeğidir. İnsanlar kendilerini ve ötekileri kategorize etmek ve birbirinden ayırmak için çoğu zaman, çok da gerçekçi olmayan kalıp yargılardan oluşan bir damgalama/etiketleme işine girişirler. Yani kendi gruplarına ve öteki gruplara, varsaydıkları gerçek ya da hayali birtakım özellikler yakıştırır, böylece insanlara, adeta çeşitli etiketler yapıştırmış veya onları damgalamış olurlar.

Tarhan (2010:50-51)’in ifadeleri ile “kişinin sosyal durumunun tanımlanması, belli bir kültür kalıbına oturtulması ve o kültürel kalıbın standardının belirlenmesine ‘sosyal damgalama’ veya ‘etiketleme’ denir... Damgalama, kültürel alt grupları yönetmek, etiketlemek, değersizleştirmek ya da yüceltmek için kullanılır... Stigmatizasyon adı verilen bu toplumsal damgalamaların düzeltilmesi gerekir... Kör, topal olarak stigmatize kişi ve gruplar kendilerini dışarıya karşı kapatırlar... Damgalama, önyargı ve ayrımcılığa zemin hazırlayan ciddi bir problem alanıdır”.

Kısaca ifade etmek gerekirse kişiler, gruplar ya da kültürler arası farklılaşmalar, doğal değişkenlerden yahut sonradan oluşan ihtiyaçlardan doğabileceği gibi, damgalama/etiketleme şeklinde kasıtlı ayrımlar yapılması biçiminde de gerçekleşebilir. Bu tür ayrımlar ise toplumsal farklılaşmanın en problemlili biçimini oluşturmaktadırlar. Zira öteki farklılaşma ya da ayırım tipleri arasında bir orta yolun bulunması, bir uzlaşmanın sağlanması ve çatışmaların bertaraf edilmesi nispeten kolay olabilir. Oysa bireyleri ve grupları damgalamak/etiketlemek suretiyle kendini yüceltirken ötekini aşağılama, dışlama ve aradaki uçurumu büyütme şeklindeki bu ayrımcılıkta uzlaşma imkânı bulmak oldukça zordur ve söz konusu unsurlar arasında çatışmaların yaşanması da adeta kaçınılmaz hale gelmektedir.

Farklılık ve Çatışma

Çatışan taraflar arasında en azından beklenti ve amaç bakımından bir farklılaşma olduğu ortadadır. Ancak, farklılaşmanın tek başına bir çatışma sebebi olduğu fikri çok şüphe götürür. Yani çatışma durumu, genellikle çeşitli farklılıkları bulunan taraflar arasında meydana gelmekte; başka bir deyişle farklılık ve çatışma unsurları genellikle bir arada ortaya çıkmakta ise de bunlar arasında bir yeter-sebep ya da zorunlu-sebep ilişkisi kurmak çok doğru bir yaklaşım gibi görünmemektedir. Zira çok iyi kenetlenmiş bir bütünün parçaları arasında da çeşitli çatışmalar yaşanabileceği gibi, zıt denecek derecede farklılaşmış unsurlar arasında çok ahenkli bir uyumun gözlenmesi mümkün olabilmektedir.

Oysa tarih ve olaylara sadece vukua gelen mücadeleler çerçevesinden bakıldığı zaman kolayca hem tabiatta, hem de insanlar arasında sonu gelmez bir çatışmanın sürüp gittiği izlenimi oluşabilmektedir. Örneğin onlarca, belki yüzlerce yıl süren bir idarenin tarihi adına, sadece birkaç ay ya da birkaç yıl süren savaşlarının anlatıldığı, geri kalan dönemleri hakkında pek bir bilginin aktarılmadığı tarih kitapları, kolayca bu yanılsamaya yol açabilecek nitelikte görünmektedir. Bilim camiasında bu bakış açısıyla ortaya konulmuş çok sayıda varsayım olduğu gibi, sosyolojinin en önemli kuramlarından birini de çatışma kuramı oluşturmaktadır.

“Çatışma kuramı toplumu, temel maddi gereksinimler ve kaynaklar için mücadele eden zıt grupların bir sistemi olarak görür... Fonksiyonalistler toplumda karşılıklı iç bağımlılığı ve birliği ön plana çıkarırken, çatışma kuramcıları toplumu, gücü elde etmek için mücadele eden gruplardan oluşan bir arena olarak görürler” (Kızılcılık, 1994:263-264).

Kısaca olay, bir realitenin resmedilmesinden ziyade bir bakış açısını yansıtır nitelikte görünmektedir. Bakış açısına göre tabiattaki varlıklar ve insanlar arasındaki olayları, uzlaşmaz unsurların bir çatışması, tarihi de bir mücadeleler arenasını yorumlamak mümkün olduğu gibi; benzer ya da farklı tüm unsurlar arasında bir bağımlılık, uyumluluk ve dayanışma ilişkisinin varlığını hem de çok kuvvetli delillerle göstermek de mümkündür.

Farklılık, İletişim ve Birlikte Yaşama İmkân

Çeşitli kaynaklarda birbirinden farklı çok sayıda tanımla aktarılan iletişim kavramı, genel olarak, bireyler arasında bilgi, fikir, duygu, beceri vb. nin simgeler kullanılarak iletilmesi (Mutlu, 1998:168) şeklinde tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle iletişim, düşünce ve duyguların, bireyler, gruplar ve toplumlar arasında söz, beden dili, yazı, görüntü vb. aracılığı ile değiş-tokuş edilmesini sağlayan toplumsal etkileşim süreci (Yüksel, 2007: 6-7) olarak da anlatılabilir.

Bir arada yaşamanın kaçınılmaz unsurlarından olan iletişim, bireyler arasında çeşitli farklılıklar bulunsun ya da bulunmasın, sosyal hayatın vazgeçilmez unsurlarındandır ve iletişimin tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğu düşünülmektedir. Günümüzde iletişim denildiğinde her ne kadar ilk

olarak iletişim araçları ile kurulan bağlantılar akla gelse de aslında ilkelerin kullandıkları çeşitli sesler, hareketler ya da duman vb. aracılığıyla sağlanan haberleşme ve bilgi aktarımından, aile içi ilişki ağlarına kadar insanlar arasında gerçekleşen duygu, düşünce ve enformasyon paylaşımına dair her türlü etkileşim bir çeşit iletişim olarak kabul edilmektedir. Ancak insanlar arasında etkili bir iletişim kurulabilmesi ve kurulan iletişimin doyurucu bir birliktelikle sonuçlanabilmesi için iletişime giren bireylerin dikkat etmesi gereken çeşitli ilkeler bulunmaktadır. Bu ilkelerin başında ise muhatabı anlama çabası gelmektedir. Muhatabı anlamamanın en kolay yolu da empati denilen, kendini onun yerine koyarak muhatabının ne düşündüğünü, ne hissettiğini ve neden nasıl davrandığını anlamaya çalışmaktan geçmektedir. Oysa pek çok insan bu vb. iletişim ilkelerini göz ardı ettiğinden toplumda sıkça iletişimsizlikten, daha doğru ifadesi ile iletişim çatışmalarından şikâyet edilmektedir.

Her şeyin her gün değişip yenilediği dünyamızda, özellikle teknolojik gelişmelere ve onun toplumsal hayatta yol açtığı hızlı değişim ve dönüşüme ayak uydurma çabası bir zorunluluk olarak görülmektedir. Dünden bu güne toplumların kültürel hayatlarını derinden etkileyen teknolojik gelişmeler, sadece maddi kültür öğelerini değiştirmekle kalmamış, manevi kültürü de derinden etkilemiştir. Böylece, toplumların sahip oldukları kültürel alışkanlıklar, tutumlar ve beklentiler de köklü biçimde değişmiştir. Dolayısıyla, eski çağlarda toplumları ve bireyleri harekete geçiren birtakım değerler, günümüz toplumları için anlamlarını yitirmiş, bu durum yeni anlayış ve değerler geliştirmeyi kaçınılmaz kılmıştır. Tam da bu aşamada kimi toplumlar yeni değer, norm ve ideolojiler geliştirirken; kimi toplumlar da kendilerine göre daha ileri ve gelişmiş kabul ettikleri başka toplumları takip ve taklit etmeye başlamışlardır.

“Globalleşme, hızla gelişen iletişim teknolojileri aracılığı ile dünyayı derinden etkilemektedir. Globalleşme ile yerel düzeyde meydana gelen bir olay binlerce kilometre uzaklığa hemen aktarılabilmekte; dünya çapında çeşitli ilişkilerin kurulması sağlanabilmektedir” (Kaçmazoğlu, 2002:221).

Dünyanın global bir köy halini almış olduğu günümüzde birey, toplum ve milletlerin bu konudaki yaklaşımları ne olmalıdır? Bugün karşı karşıya kaldığımız ve bütün çıplaklığı ile ortada olan gerçek şudur: İstese de istemesek de ötekini kendisi olarak, olduğu gibi kabul etmek durumundayız. Artık ne ideolojiler, ne din ve mezhepler ne de etnik kaygılar tek başlarına insanları kategorize etmeye ve birbirinden ayırarak sınıflamaya yetmemektedir. Çünkü insanoğlu, herhangi bir canlı türü veya cansız nesnelere gibi sınıflandırılacak bir türden ibaret değildir. Belki o, her bir ferdi -özellikle, psikolojik yaşantıları ve ruh dünyaları itibarıyla- tek başına bir alem olarak kabul edilebilecek, oldukça kompleks bir varlıktır.

Hiçbir ferdin bir başkasının kopyası niteliğinde görülecek derecede aynışmasının mümkün olmadığı tarihçe de bilimsel araştırmalarca da sabittir. Aynı ailede neşet edip aynı sosyal çevrede gelişse, aynı eğitim sürecine tabi tutulsalar bile mutlak farklılıklar sergileyen bireylerin oluşturduğu insan türü

için farklılaşma kaçınılmazdır. Korkmaz'ın da ifade ettiği gibi, "Her toplumda insanlar arası kazanılmış farklılıklar vardır. Zekâ, yaş, cinsiyet vb. biyolojik değişkenler ve insan organizmasından kaynaklanan diğer özellikler gibi. Toplum üyeleri bu kişisel farklılıklara göre kabul edilmiş sosyal ayrımlarla farklılaşmışlardır" (Korkmaz, 2006:75).

Tam da bu noktada şu soruyu sorma ihtiyacı doğmaktadır; kaçınılmaz olan farklılaşma, çatışmayı mı yoksa bütünleşmeyi mi getirmektedir? Yani birtakım farklılıklara sahip, başka bir deyişle bize benzemeyen birini "öteki" kategorisine yerleştirmek ve ötekileştirdiğimiz bu kişiliği dışlamak doğal bir tepki midir? Yoksa insan doğası, aslında bu farklılıkları birer bilişme ve bütünleşme aracı olarak görmeye ve bir zenginlik olarak değerlendirmeye daha mı yatkındır?

"Sadece farklılıklarından hareketle başkalarını ötekileştirme hakkına sahip olabilir miyiz?" diye soran Bulaç, "insani özümüze dönüş bizi birliğe götürür, ontolojik düzeyde kalıp durmak ise çatışmalara sürükler" demekte ve eklemektedir: "İnsan yeryüzünde tek başına yaşayamaz. Ünsiyet özelliği onun doğası gereği başka insanlarla bir arada yaşamasını zorunlu kılar. Anlayan ve tanıyan insan başkalarıyla sağlıklı ve kendini geliştirici ilişkiye girer" (Bulaç, 2000:45-47). Yani farklılaşma, farklı ihtiyaçların karşılanmasını kolaylaştırmak suretiyle sosyal bir birliktelik oluşturmayı ve oluşan sosyal bünyenin varlığını devam ettirmeyi mümkün kılmaktadır denilebilir. Hatta, insan vücudunda sürekli aynı tür hücrelerde artış yaşanmasının kanser denilen ölümcül sonucu doğurması gibi, toplum bireylerinin de giderek benzeşmesinin olumlu ve istenir bir netice değil, hastalıklı bir durum olduğu bile kolayca iddia edilebilir.

Bireyi yok sayan bir anlayışın onaylanması bugün artık imkânsız hale gelmiştir. Toplum ile birey arasındaki ilişkinin, kuklacı ile kuklalar arasındaki ilişki gibi olmadığını ifade eden Doğan'ın belirttiği gibi, "birey toplum tarafından kendisine sunulan kalıp ve davranışları seçip ayıklama yeteneğine sahiptir. Bireyselleşme, emredileni yapan insan değil; yeteneklerini geliştirerek kendisinden yararlanan bir kişilik oluşturur" (Doğan, 2008:90).

Birey ve onun beklentileri yok sayılmayacağına göre, yapılması gereken herhalde bireyin topluma ve toplumsala zararlı bir varlık haline gelmesine izin vermeden, bireysel hayat ve beklentileri toplum ve insanlık yararına olacak tarzda düzenlemek olmalıdır. Aksi takdirde, bireyi tamamen baskılayacak, kişisel yaşam alanını daraltacak ve onu toplumun veya devletin kölesi ya da işçisi kabul edecek bir anlayışı yaşatmak imkânsız görünmektedir.

Her toplum kendi kültürünü yaşatmak ve güçlendirerek yarınlara taşımak isteyebilir. Ancak, dünyadan izole edilmiş kapalı bir toplum yapısını sürdürmenin neredeyse imkânsız hale gelmiş olması sebebiyle, öteki toplumların kültürel yaşantılarına bigâne kalmak ve onlardan etkilenmeden kültürel varlığını ve yerel değerleri sürdürebilmek mümkün görünmemektedir. Berkay'ın deyimiyle, "dünya üzerindeki toplumları birbirinden büsbütün soyutlanmış ve etkilenmez ya da etkilenmemiş bir modele geri götürmek güçtür" (Berkay, 2002:56). Dolayısıyla, ister istemez çağımızın küresel dünya

düzeninde bilgi ve kültür alış verişi, tabiattaki biyolojik alış veriş kadar doğal bir durum arz edecektir. O halde, kültürlerini yaşatmak isteyen toplumların sergileyecekleri en rasyonel tutum, tarihin derinliklerinden miras aldıkları kültürlerinin zenginliklerini ortaya koyup yaşatmak, evrensel boyutta insanlığa faydalı olabilecek kültürel değerlerini toplum tabanına yaymak ve bunları dünyaya da tanıtmak olacaktır. Bu arada, kendi kültürel kimliğinin yozlaşmasına müsaade etmeyecek bir biçimde, öteki kültürlerin evrensel kabul görmeyi hak eden, insanlık yararına olacak değerlerini alarak bunlarla kendi kültürünü zenginleştirmekte bir sakınca olmayacağı da söylenebilir.

Günümüzde bilişim teknolojileri toplumlar, kültürler ve bireyler arasındaki duvarları kaldırmış, “sanal” olarak adlandırdığımız, dijital dünya ya da siber uzaya dair pek çok olay gerçek hayatta etkisini göstermeye başlamıştır. İnternet üzerinden iletişim yoluyla başlayan ve evlilikle sonuçlanan arkadaşlıklar gibi, sanal ihanet nedeniyle vuku bulan boşanmaların da artık şaşkınlıkla karşılanmayan olaylar arasında yer almaya başladığını görmekteyiz. Öte taraftan yaşam boyu öğrenme isteği içinde olan insanlar, bu teknolojiler aracılığıyla kıtalar ötesi bilgi merkezlerinden yararlanarak bilgi ve görgülerini arttırabildikleri gibi, dünyanın öteki ülkelerini, kültürlerini ve insanlarını daha yakından tanıma imkânı bulabilmektedirler. Günümüz Arap dünyasında cereyan etmekte olan sosyal olayların, değişim ve dönüşüm çabalarının önemli ölçüde siber evrenin sunduğu sosyal paylaşım siteleri vb. iletişim araçları ile mümkün hale gelen bilişim ve iletişim sonucu gerçekleşmekte olduğu gözlemi bu geçişte canlı bir örnek teşkil etmektedir.

Farklılıklara Karşı Hoşgörü ve Empati

Bütün bu aktarılanlar, insan olarak birlikte yaşamaya her zamankinden daha çok mecbur olduğumuzu ve bu gerçeği hayatımızın bir parçası olarak kabul etmenin kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Kısaca, çağımızda her zamandakinden daha çok öteki ile (veya "öteki" diye adlandırdığımız herkes ve her şeyle) bir arada yaşamayı kabullenmek durumunda olduğumuz görülmektedir. Bu zorunluluk apaçık ortada, ama bu işi nasıl başarabileceğimiz konusunda henüz tatminkâr bir projede sözbirliği etmiş olduğumuz söylenemez. Teorik olarak birtakım tasarılar (evrensel insan hakları bildirgesi gibi) ortaya konulmuş ve bunlar pek çok ülke tarafından imzalanmış ise de pratikte bunların gereği gibi uygulanması, en azından toplumun bütün katmanlarına aynı ölçüde yaygınlaştırılması pek mümkün olmamıştır.

İşte bu realite, sosyal sorumluluk sahibi bireylere çok iş düştüğünü göstermektedir. Margosyan'ın ifadesiyle, yapılması gereken şey “öteki”leri dışlamanın aksine onların yaşam tarzını, örf ve adetlerini, sosyal yapılarıyla duygu ve düşüncelerini, özetle “kültür”lerini yakından tanıyıp gelişmelerine yönelik bir çalışma olmalıdır (Margosyan, 2000:93).

Pekiye bu nasıl mümkün olacak, çocukluklarından beri aldıkları eğitim ve tabii tutuldukları siyasallaşma neticesinde daima ötekileştirmeyi öğrenmiş, hatta kendini öteki üzerinden tanımlamayı bir kimlik sorunu haline getirmiş

bireylerle bunun başarılması mümkün olabilir mi? Berkay'ın dediği gibi, "nasıl ki bir hasta, durumu ve hastalığı hakkında bilgilendirilerek tedavi edilebiliyorsa, sosyal konularda da birey ve gruplara, kendini ve öteki saydıklarını önyargısız tanıyıp kabullenebileceği bir eğitimin sunulması çok önemlidir" (Berkay, 2002:61).

Bu noktada ötekini kabullenmenin, anlamının ve birlikte yaşamayı mümkün kılmanın en önemli unsurlarından olan hoşgörü kavramı gündeme gelmektedir. Ateş (2000:121)'in ifadesiyle, "ötekine katlanabilmenin temel koşulu, hoşgörü ile bakmaktır. Hoşgörü; bir insanın kendinden farklı düşünceleri, inançları, değerler sistemi vb. olan insanlara karşı sevecen bir tahammül göstermesi demektir, yani katlanmaktır".

Yukarıdaki bölümlerde de belirtildiği gibi, etkili bir iletişim, sağlıklı bir diyalog ve dolayısıyla gerçek bir hoşgörü ancak empatik bakış açısı ile mümkün olabilmektedir. Bireyler arası ilişkilerde olduğu kadar, sosyal sorunların tespiti, anlaşılması ve çözümünde de sosyal empati oldukça önemli bir rol oynayabilir. "Sosyal empati, bir kişi ya da sosyal grubun, belli bir duruma ilişkin olarak, karşısındaki kişinin ve sosyal grubun duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, onların hissettiklerini hissetmesi ve bu durumu onlara iletmesi sürecidir. Günlük hayatta, hukukta, etikte, inançta ve birçok alanda tartışıla gelen 'hoşgörü'nün yaygın ve yaşanabilen bir olgu ve tavır haline gelmesinin makul ve mümkün sınırları da böyle bir temelden yola çıkılarak doğru çizilebilir" (Berkay, 2002:61).

Çağımızda, teknoloji sayesinde olaylar çok büyük bir hızla gelişmektedir. Çoğu zaman bu hıza yetişmekte zorlanıyoruz. Bugün çözüm bekleyen yüzlerce toplumsal ve uluslararası problem bulunmaktadır. İnsan dediğimiz varlık, adeta evrenin merkezinde yer alan ve her olayın onun ekseninde cereyan ettiği bir varlık olmasına rağmen, ulaştığımız 21. yüzyılda hâlâ onun değerini kabullenememiş, insan hakları ve demokrasiyi yeterince özümseyememiş kişi ve örgütlere rastlamaktayız. Farklılaşmanın bir zenginlik ve renklilik kaynağı olduğu gerçeği bütün çıplaklığı ile ortada olmasına rağmen bunu çatışma ve ayrılık bahanesi olarak ileri sürenler azımsanmayacak kadar çoktur. Kaldı ki, dünyanın çeşitli coğrafyalarında etnik, ideolojik veya dinsel çatışmalar tüm hızı ile devam etmekte, seller gibi kan akıtılmakta, milyonlar göçe zorlanmakta ve kimi ülkelerde soykırım boyutuna varan ölçüde şiddet olayları yaşanmaktadır.

Bu noktada özellikle vurgulanması gereken, toplumsal farklılıkların ve farklılaşmanın çatışma vesilesi kabul edilmesinin yanlışlığıdır. Zira sosyal farklılaşma özünde bütünleşmeyi ve karşılıklı alış verişi gerektirmektedir. Her ne kadar çatışma olgusu doğal bir realite ve tabiatın bir parçası ise de kaynağı farklılaşma değil, daha ziyade kontrol altına alınamayan duygular ve güdülerdir (doyumsuzluk, hırs, açgözlülük vb.). Bu yönü ile çatışma kaçınılmaz olsa da yıkıcı olmak zorunda değildir. Örneğin; doğal çatışma duygusu pekâlâ yapıcı rekabet biçiminde, verimliliği arttıran bir faktör haline getirilerek toplum yararına kullanılabilir.

Artık ülkeler arasındaki sınırlar -her zaman siyasi olmasa da ekonomik ve teknolojik anlamda- ortadan kalkmakta, piyasalar çok uluslu şirketlerin satranç tahtasındaki hamlelerine göre belirlenen bir küresel finans oyununa sahne olmaktadır. Elektronik ticaret sayesinde masa başında birkaç tıklama ile kıtalar ötesi ticaretin mümkün hale geldiği bilgi çağında çatışma ve rekabetin rengi de değişmiştir. Günümüzde etkileri önemli ölçüde devam etmekte ve büyük bir endişe ile takip edilmekte olan küresel ekonomik kriz örneğinde görüldüğü gibi, herhangi bir toplumun artık kabuğuna çekilmesi, içine kapanması ve kendini dünyadan ve küresel olaylardan soyutlaması imkânı kalmamıştır. Yani bütün farklılıklara rağmen, küresel aktörlerin cirit attığı bilişim meydanında hiç kimsenin etrafını kuşatan dünyadan uzak durma şansı kalmamıştır. Geldiğimiz nokta bize, kendi farklılıklarımızı ya da karşıdakinin farklılıklarını ön plana çıkararak dışımızdaki dünyaya yabancı kalma şansı tanımamaktadır. Bilişim ve iletişimin kaçınılmaz olduğu ortamda ötekini kabullenmek de bir zorunluluk olarak çıkmaktadır karşımıza. Böyle bir zeminde, zenginlik olarak kabul ettiğimiz değerlerimizi, saklanarak, kendimizi dar bölgesel sınırlara hapsederek ya da etrafımıza yerel alışkanlıklardan oluşan duvarlar örerek korumamıza imkân bulunmamaktadır. O halde yapılacak en doğru şey, uzlaşma zemininde buluşarak kültürel değerlerimizi dünyaya taşımak, ötekinin farklılıklarına da yeni bir gözle bakmaktır.

Sonuç

İnsanlar, doğuştan getirdikleri ırk, cinsiyet vb. bireysel biyolojik farklılıkların yanında, toplum olarak tarihsel gelişim sürecinde kazandıkları pek çok kültürel farklılıklara da sahip bulunmaktadırlar. Söz konusu farklılıklar, tarih boyunca insanlar arasında eşitsizlik ve toplumlar arasında çatışma sebebi olarak değerlendirilmiştir. Oysa ulaştığımız uygarlık düzeyi çerçevesinden olaylara baktığımız zaman, farklılıkların birer ayrılık ve çatışma sebebi değil, aksine zenginlik, paylaşma ve bütünleşme vesilesi olabilecekleri kolayca görülebilmektedir. Günümüzün küresel iletişim ağları aracılığıyla bireysel ve toplumsal farklılıklar giderek azalmakla birlikte, her zaman varlığını devam ettirecek farklılıklar da bulunacaktır. Yani giderek benzeşen kültürler, bu kültürlere ait topluluklar ve bireyler arasında her zaman bazı farklılıklar olmaya devam edecektir.

Çağdaş toplumların ve aydınlanmış bireylerin yapması gereken kendi farklılıklarını ötekine dayatmak değil, onun farklılıklarının farkında olmak, onu olduğu gibi kabul etmek ve uzlaşılabilir ortak değerler zemininde iletişim kurarak kendini ifade etmektir. Böyle bir atmosferde kendi zenginliklerini karşı tarafa göstermek daha kolay olabileceği gibi, evrensel barış ve huzur ortamının tesisine daha fazla katkı sağlama imkânı da yakalanmış olacaktır.

Kaynaklar

- Arslantürk, Z. Amman, M.T. (2009). *Sosyoloji/Kavramlar-Kurumlar-Süreçler-Teoriler*, İstanbul: Çamlıca Yayınları (6. Baskı)
- Ateş, T. (2000). Öteki'yi Anlamak, *Karizma Dergisi*, 2000, 3, 121-123
- Berkay, F. (2002). "Bir Bütünleşme ve Uzlaşma Aracı Olarak 'Sosyal Empati' ile Üç Tabanlı Sosyolojik Yaklaşım", *Dünyada ve Türkiye'de Farklılaşma-Çatışma Bütünleşme-II* (III. Ulusal Sosyoloji Kongresi), Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları, 56-63
- Bulaç, A. (2000). "Ötekiyi Algılama Biçimi", *Karizma Dergisi*, 2000, 3, 43-48
- Doğan, İ. (2008). *Sosyoloji/Kavramlar ve Sorunlar*, Ankara: Pegem Akademi Yay. (8. Baskı)
- Halbwachs, M. (2007). "Bireysel Hafıza ve Kolektif Hafıza", (Çev.: Başak D.), *Lapsus*, 2007, 2, 137-147
- Kaçmazoğlu, H.B. (2002). "Doğu-Batı Çatışması Açısından Globalleşme", *Dünyada ve Türkiye'de Farklılaşma-Çatışma Bütünleşme-II* (III. Ulusal Sosyoloji Kongresi), Ankara: Sosyoloji Derneği Yay., 216-228
- Kızılçelik, S. (1994). *Sosyoloji Teorileri 2*, Konya: Yunus Emre Yayıncılık (2. Baskı)
- Korkmaz, A. (2006). *Değişme ve Farklılaşma*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi
- Margosyan, M. (2000). "Uçurumun Öte Yanındaki Ayna ya da Ötekiler", *Karizma Dergisi*, 2000, 3, 91-93
- Mutlu, E. (1998). *İletişim Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları/Ark
- Polat, B. (2000). "Nilüfer Göle: Ortak Sorular Sormaya Başladığımızda Anlaşacağız" (Söyleşi), *Karizma Dergisi*, 2000, 3, 37-42
- Said, E.W. (2007), "Cehaletin Çatışması", *Doğu Batı Dergisi*, 10, 41, 109-114
- Takiş, T. (2007). "Davut, Golyat'a Karşı", *Doğu Batı Dergisi*, 10, 41, 7-8
- Tarhan, N. (2010). *Toplum Psikolojisi/Sosyal Şizofreniden Toplumsal Empatiye*, İstanbul: Timaş Yayınları
- Tolan, B. (2005). *Sosyoloji*, Ankara: Gazi Kitabevi
- Yüksel, A.H. (2007). "İletişim Kavram ve Tanımı" *Genel İletişim*, Demiray U. (Ed.), Ankara: Pegem A Yayıncılık, (2.Baskı), 3-32